The Greek Review of Social Research

Vol 28 (1976)

28 Γ'

Η στρατευμένη λογοτεχνία και ο Jean-Paul Sartre

Σάρα Μπενβένιστε

doi: [10.12681/grsr.351](https://doi.org/10.12681/grsr.351)

Copyright © 1976, Σάρα Μπενβένιστε

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Μπενβένιστε Σ. (1976). Η στρατευμένη λογοτεχνία και ο Jean-Paul Sartre. *The Greek Review of Social Research*, 28, 286–291. <https://doi.org/10.12681/grsr.351>

ή στρατευμένη λογοτεχνία καὶ ὁ Jean-Paul Sartre

τῆς
Σάρας Μπενβενίστε

Καθηγήτριας ἀγγλικῶν
στὴ Σχολή Χιλ

... 'Αλλά' μπορεί καὶ νὰ μὴν ὑπάρξουν ἄλλοι αἰῶνες μετὰ τὸν αἰῶνα μας. Μπορεῖ μιὰ βόμβα νὰ σβήσει ὅλα τὰ φῶτα. "Ὅλα νεκρά: τὰ μάτια, οἱ δικαστές, ὁ χρόνος. Νύχτα. "Ὁ δικαστήριο τῆς νύχτας, σὺ ποὺ ὑπῆρχες, ποὺ θὰ ὑπάρξεις, ποὺ ὑπάρχεις, ὑπῆρξα! "Υπῆρξα! "Εγὼ ὁ Φράντς φὼν Γκρόσλαχ, ἐδῶ σ'αὐτὸ τὸ δωμάτιο, σήκωσα τὸν αἰῶνα στοὺς ὤμους μου καὶ εἶπα: θὰ πάρω τὴν εὐθύνη. Γιὰ σήμερα καὶ γιὰ πάντα. "Ε, τί λές;¹

Ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ λογοτεχνία ἔχει διπλὴ φύση, εἶναι δηλαδὴ κλάδος τῶν καλῶν τεχνῶν ἀλλὰ καὶ ὄργανο κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, ἀποτελεῖ κοινοτυπία. Γίνεται ὁμως ἀμέσως ἀντιληπτὸ στὸ μελετητὴ τῶν λογοτεχνικῶν ρευμάτων ὅτι οἱ διάφοροι ἱστορικοὶ καὶ πολιτιστικοὶ παράγοντες κάνουν κάθε φορὰ νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ μιὰ ἢ ἡ ἄλλη μορφή τῆς λογοτεχνίας, καὶ ἔτσι διαμορφώνονται οἱ διάφορες σχολές καὶ διατυπώνονται ποικίλες λογοτεχνικὲς θεωρίες.

Ἡ θεωρία τῆς στρατευμένης λογοτεχνίας δὲν ἀποτελεῖ εὕρημα τῆς ἐποχῆς μας. Ἡ στρατευμένη λογοτεχνία ἔχει ἐμφανιστῇ κάτω ἀπὸ διάφορες μορφές στὸ παρελθόν. Εἶναι στενά συνδεδεμένη μὲ τὰ ἱστορικά καὶ κοινωνικά γεγονότα ποὺ ἐξαναγκάζουν τὸ συγγραφεὴ νὰ πάρῃ μιὰ καθορισμένη θέση καὶ νὰ ἐνεργήσῃ σὰν συνειδητὸ καὶ ὑπεύθυνον μέλος τῆς κοινωνίας. Ἡ στράτευση στὴ λογοτεχνία ἔγινε πάλι ἐπικαίρη μὲ τὸ Σάρτρ καὶ τὴν Ὑπαρξιστικὴ Ὁμάδα στὴ Γαλλία κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, καὶ εἶναι ὡς σήμερα. Ἡ λογοτεχνία ποὺ ὀρίζεται ὡς «δημιουργικὴ ἐπικοινωνία» ἐκφράζει τὴν ἀρμονικὴ συνύπαρξη τοῦ αἰσθητικοῦ μὲ τὸ κοινωνικὸ στοιχεῖο τῆς λογοτεχνίας, γιατί καὶ μὲ τὸν ὄρο «δημιουργικὴ» ὑπονοεῖται ἡ λειτουργικὴ ἀξία τοῦ ἔργου τοῦ συγγραφέα μέσα στὴν κοινωνία.²

Στὸ ἄρθρο αὐτὸ ἐπιχειρεῖται ἡ παρακολούθηση τῆς ἐξέλιξης τῆς στρατευμένης λογοτεχνίας μέσα στὴ φιλοσοφικὴ καὶ λογοτεχνικὴ σκέψη τοῦ Σάρτρ.

Ὁ Σάρτρ πρωτοεμφανίστηκε στὴ λογοτεχνία πρὶν ἀπὸ τὸ Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο μὲ τὴν ἐκδόση τῆς νουβέλλας τοῦ *Ναντία*, τὸ 1938. Στὸ βιβλίο του αὐτὸ δὲν ὑπῆρχε ἡ σαφὴς πολιτικὴ τοποθέτηση, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ προδικάσῃ τὴν πορεία τῆς μελλοντικῆς του λογοτεχνικῆς ἐκφράσης. Ἀλλὰ ἡ κράτησή του σ' ἓνα γερμανικὸ στρατόπεδο συγκεντρώσεως κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου τὸν ἀποτράβηξε ἀπὸ τὴν πνευματικὴ του ἀπομόνωση καὶ συνετέλεσε στὸ νὰ συνειδητοποιηθῇ κοινωνικά καὶ σὰν συγγραφέας καὶ σὰν ἀνθρώπινο

1. Jean Paul Sartre, *Ἡ πόρνη ποὺ σέβεται... Νεκροὶ χωρὶς τάφο. Οἱ φιλομισμένοι τῆς Ἀλτόνα*. Μετάφραση Ἑλένης Γεργογιάννη, Ἐκδόσεις Π.Ε. τῆς Πορείας, Ἀθήνα 1964, σελ. 331.

2. Eugene Francis Kaelin, *An Existential Aesthetic: the Theories of Sartre and Merleau Ponty* (Madison, 1966), σελ. 98.

δν. Κατάλαβε ότι δεν ήταν δυνατό να ιδιωτεύη κα-
νεΐς ειρηνικά στο περιθώριο τών πολιτικών γεγο-
νότων, γιατί, σάν το Gros Louis στην *Αναστολή*,
ήταν αναγκασμένος να αντιληφθί ότι ακόμα και
άν ο ιδιώτης άγνοεί και άδιαφορεί για την πολιτι-
κή, εκείνη δεν τόν άγνοεί. Στη γερμανική κατοχή,
όταν ο βασανισμός βγήκε από τα σκονισμένα βιβλία
του Μεσαίωνα και της Ίερής Έξετασης για να γίνει
ένα καθημερινό γεγονός, ο λογοτέχνης είδε ότι το
Κακό δεν ήταν μιá ήθικη άφηρημένη έννοια, αλλά
κάτι συγκεκριμένο, που έπρεπε να αντιμετώπιση
και να καταπολεμηθή. Ήταν βαρύ το τίμημα που
πλήρωσε ο Σάρτρ και ή γενιά του για να μάθουν πώς
δεν έμενε πιά χρόνος για να ένδρυθουν στα
αισθητικά προβλήματα και να άνυξηθήσουν την
ιδιωτική τους λύτρωση ο καθένας μέσα από την
τέχνη, όταν ή έποχή τους άμφισβητούσε σοβαρά
το νόημα του ίδιου του άνθρωπισμού.¹

«Η ίδια ή σκληρότητα, ή όμοιότητα του έχθρου μας μās έσπρω-
χνε στα άκρα της μοΐρας μας, υποχρεώνοντάς μας να θέτουμε
σάν ένα από μας έρωτήματα, που συνήθως άποφεύγουμε τόν
καιρό της Εΐρήνης».²

Ένθ ζούσε στο στρατόπεδο συγκεντρώσεως, και
έπειδή αισθανόταν την άνάγκη να έκφραση την
άγωνία του και να ξυπνήση το πνεύμα της αντί-
στασης στους συντρόφους του, έγραψε και άνέ-
βασε ένα συμβολικό θεατρικό έργο. Αυτό τόν τρό-
πο διάλεξε για να μιλήση κατ' ευθείαν σ' ένα κοινό
μέ το οποίο μοιραζόταν τις ίδιες συνθήκες ζωής,
τά ίδια συναισθήματα, την ίδια έλπίδα.³ Η αντί-
ληψη της άνθρώπινης άλληλεγγύης μέσα στόν
πόνο ζύπνησε στό Σάρτρ τó αισθημα της εϋθύνης
και την άνάγκη για κοινωνική τοποθέτηση. Η
κοινωνία ήταν άθενής. Ο ίδιος ήταν συγγραφέας.
Ο μόνος τρόπος μέ τόν όποιο μπορούσε να έπι-
δράση στήν κοινωνία ήταν τó γράψιμό του.⁴ Ο-
ταν έλευθερώθηκε, έγινε μέλος της 'Αντίστασης
και άρχισε να γράφη σέ παράνομες έκδόσεις. Στο
τέλος τού πολέμου ήταν πιά σέ θέση να διατυ-
πώση την πίστη του στην άναγκαιότητα μιās στρα-
τευμένης λογοτεχνίας. Έφ' όσον οί κοινωνικοί
θεσμοί άποτελούσαν χειροπέδη για την άτομική
έλευθερία και την άτομική έκφραση, όφειλε ο
καθένας να τούς καταργήση και όχι άπλως να
άδιαφορή γι' αυτούς. Όφειλε να ένταχθί, να τοπο-

θετηθί στήν ίστορία και να πάρη μιá συγκεκριμένη
θέση άπέναντι σέ συγκεκριμένες καταστάσεις. 'Ο
υπαρξισμός ήταν ή θεωρητική έκφραση αυτής του
της έμπειρίας. Σέ γενικές γραμμές ή θεωρία βασι-
ζόταν στήν άρχή ότι υπάρχουν δύο είδη ύπαρξεως:
τό δν καθ' έαυτό, τó όποιο έχει ήδη γίνει ό,τι θά
είναι πάντα, και τó δν δι' έαυτό, τó όποιο είναι ένα
διαρκές γίνεσθαι σέ κάτι άλλο. Τó πρώτο περι-
γράφει την ύπαρξη ενός πράγματος, ενθ τó δεύτερο
περιγράφει την ύπαρξη της άνθρώπινης συνειδη-
τοποίησης. 'Ο άνθρωπος βρίσκειται διαρκώς έν
καταστάσει αλλά άυτή ή κατάσταση είναι άδιά-
φορη ως τή στιγμή που ή άνθρώπινη έλευθερία
της δίνει ένα νόημα παίρνοντας κάποια θέση άπέ-
ναντί της και μ' αυτό τόν τρόπο διαλέγοντάς την.⁵
Τά άνθρώπινα όντα πρέπει να άρνηθουν να ύπάρ-
χουν σάν όντα καθ' έαυτά. Πρέπει να ξεπεράσουν
την ύπαρξή τους σάν πράγματα, να έλευθερωθουν
και να άποκτήσουν συνειδηση της έλευθερίας
έπιλογής που διαθέτουν μέσα άπό τή δράση. 'Ο
Σάρτρ όρίζει την έλευθερία μέ μεγάλη προσοχή,
γιατί αντιλαμβάνεται πόσα προβλήματα μπορεί
να προκληθουν άπό μιá επιπόλαιη έρμηνεία της
θεωρίας του. Η έλευθερία είναι ένα καθημερινό
γεγονός, και δεν πρέπει να τή θεωρήσουμε μετα-
φυσική δύναμη της άνθρώπινης φύσης. Δεν πρέπει
όμως άπό τó άλλο μέρος να καταργήσουμε την
ήθικη έννοια της έλευθερίας και να την ταυτίσουμε
μέ την άσυδοσία ούτε να νομίσουμε ότι άποτελεί
ένα ιδιωτικό καταφύγιο, που μπορεί ο καθένας να
κουβαλά μαζί του ακόμα και όταν είναι άλυσσοδε-
μένος.

«Δέν γίνεται να κάνω σκοπό μου την έλευθερία μου παρά μόνο
άν κάνω και την έλευθερία τών άλλων σκοπό μου».⁶

Μόλις τó άτομο αντιληφθί την έλευθερία του,
γίνεται υπεύθυνο για τή χρήση που θά κάνει αυτής
της έλευθερίας. Μιá τυχόν άρνησή του να κάνει
χρήση της έλευθερίας του άποτελεί και αυτή μια
τοποθέτηση, έστω και άρνητική. Είμαι μια πράξη
«κακής πίστσεως». (Ο Μ. Adereth μεταφράζει τόν
όρο αυτό μέ τή λέξη «αυτοεξαπάτηση», δηλαδή μιá
προσπάθεια του ατόμου να «πέιση εξαπατώντας
τόν έαυτό του» ότι δεν είναι έλεύθερο.)

Άλλά αυτό είναι τó σημείο στό όποιο ο συγγρα-
φέας πρέπει να επέμβη και να εξαναγκάση τούς
άνθρώπους να τοποθετηθουν.

«Μέ ένοχλεί να βλέπω τούς ανθρώπους βολεμένους, όταν
θάπρεπε να είναι ξεβολεμένοι».⁷

1. Victor Brombert, «Sartre and the Drama of Ensna-
ment», in *Ideas in the Drama: Selected Papers from the
English Institute*, Ed. John Gassner (New York, 1964),
σελ. 160.

2. Jean Paul Sartre, *Καταστάσεις*. Δοκίμια πολιτικού και
αισθητικού στοχασμού. Μετάφρ. Κ. Σταματίου, Έκδ. Ι. Δ.
'Αρσενίδη, Αθήνα, σελ. 18.

3. Dorothy Maccall, *The Theatre of Jean Paul Sartre*
(New York, 1971), σελ. 2.

4. Richard Palmer Blackmuir, *Language as Gesture: Es-
says in Poetry* (London, 1954), σελ. 408.

5. Jean Paul Sartre, *Situations II* (Paris, 1948), σελ. 27.

6. Jean Paul Sartre, *The Flies*. Stuart Gilbert, Trans. (Lon-
don, 1952).

7. Bernard Shaw, *Prefaces: Man and Superman* (London,
1934), σελ. 150.

Ἄσκησις τοῦ συγγραφέως ἔχει μιὰ συγκεκριμένη ἀποστολή. Πρέπει νὰ βοηθήσῃ τοὺς συνανθρώπους του νὰ συνειδητοποιήσουν τὴ δύναμη ποὺ διαθέτουν γιὰ δράση καὶ νὰ ξεπεράσουν τὶς καταστάσεις ἀντιμετωπίζοντάς τες. Πρέπει νὰ καταλάβουν οἱ ἄνθρωποι ὅτι εἶναι στὸ χέρι τους νὰ ἐφεύρουν τὴ δική τους διέξοδο σὲ κάθε ἰδιαίτερη περίπτωση. Ὁ πεζογράφος εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ διάλεξε ἕναν ὀρισμένο τρόπο δευτερευουσας δράσης, ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν ὀνομάσουμε: δράση μέσω τῆς ἀποκάλυψης.¹ Ἐχει ἀναλάβει νὰ φανερώσῃ τὸ ἄτομο στὸν ἑαυτό του καὶ στοὺς ἄλλους μὲ σκοπὸ νὰ τὸ ἀλλάξῃ. Οἱ ἀδικίες ἐμφανίζονται στὸ ἔργο του μόνο γιὰ νὰ κατασταλοῦν. Ὁ ἄνθρωπος θὰ καταλάβῃ τὴ δυστυχία του μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ αἰσθανθῇ τὴν ἀνάγκη νὰ τὴν ἐπανορθώσῃ. Αὐτὸ ἐννοεῖ ὁ Σάρτρ, ὅταν ὀρίζει τὸ γράψιμο ὡς δραστηριότητα ποὺ «φανερώνει τὸν κόσμον καὶ τὸν προσφέρει σὰν ἄσκηση μεγαλοφυΐας στὸν ἀναγνώστη».²

Ἄσκησις τοῦ συγγραφέως, ὅπως τὸν θέλει ὁ Σάρτρ, πρέπει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ ἐρημητήριό του καὶ νὰ ριχτῇ στὸν κόσμο ἀνάμεσα στοὺς ἄνθρώπους. Πρέπει νὰ ἀνακατωθῇ μὲ τοὺς ἄνθρώπους, νὰ μοιρασθῇ τὰ προβλήματα τους, καὶ τότε σὰν ἀνταπόδοση τὰ ἔργα του θὰ μποροῦν νὰ βοηθήσουν τοὺς συνανθρώπους του νὰ κατανοήσουν τὴ φύση τους.³

Ἔτσι δημιουργεῖται μιὰ διαλεκτικὴ σχέση, ἕνας ζωντανὸς δεσμὸς ἀνάμεσα στὸ συγγραφεὺ καὶ τὸ κοινὸ τοῦ «Στρατευμένου μαζί μὲ τοὺς ἀναγνώστες του μέσα στὴν ἴδια περιπέτεια καὶ τοποθετημένος ὅπως αὐτοὶ μέσα σὲ μιὰ κοινότητα χωρὶς ρογμές, ὁ συγγραφεὺς, μιλῶντας γι' αὐτοὺς, θὰ μιλᾷ γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ μιλῶντας γιὰ τὸν ἑαυτό του θὰ μιλᾷ γι' αὐτοὺς».⁴ Ὄντας πραγματικὰ τοποθετημένος, συμμετέχει στὴ συλλογικὴ δράση κατὰ τῆς ἀδικίας. Υἱοθετεῖ τὴν ἄποψη τὸν λιγώτερο εὐνοημένων ἀτόμων τῆς σύγχρονης κοινωνίας. Ἀναγκάζει τὸν κόσμο νὰ γίνῃ μάρτυρας τῶν ἀδικιῶν, θύματα τῶν ὁποίων εἶναι αὐτὰ τὰ ἄτομα, καὶ νὰ δράσῃ μὲ τὸ σκοπὸ νὰ ἀλλάξῃ τὴν κοινωνία.

Ἄσκησις τοῦ συγγραφέως ἔχει μιὰ ἔντονη αἴσθηση τοῦ παρόντος. Ἡ ἔνταξή του ὀρίζεται ἀπὸ τὴ συνείδηση τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἄληθινή φύση τῆς τέχνης του εἶναι νὰ συγκεντρώσῃ τὴν προσοχή του στὶς συγκεκριμένες καὶ σύγχρονες μορφές τῆς πραγματικότητας, καὶ νὰ προσφέρῃ στὴν κοινωνία ἕναν ἀληθινὸ καθρέφτη τοῦ ἑαυτοῦ τῆς, τῶν συγκρούσεων

καὶ τῶν προβλημάτων τῆς. Ταυτίζεται ἀπόλυτα μὲ τὴν ἐποχὴ του καὶ ἔχει πλήρη εὐθύνη γι' αὐτήν.

«Γιὰ μᾶς, πράγματι, ὁ συγγραφεὺς δὲν εἶναι οὔτε Ἑστιάδα, οὔτε Ἀριελ: εἶναι μέσα στὸ κόλπο, ὅ,τι καὶ νὰ κάνει, εἶναι σηματοδεδειγμένος, ἐκτίθεται ἀκόμα καὶ ἂν ἀποτραβηχθεῖ ὅσο γίνεται πρὸ μακριά.»⁵

Βρίσκει τὰ καθήκοντά του μέσα στοὺς καθημερινούς ἄγῶνες τῆς ἀνθρωπότητας. Πρέπει νὰ ἐπέμβῃ στὴ δημόσια ζωὴ, νὰ διαμαρτυρηθῇ γιὰ μιὰ ἄδικη κατάδική ἢ ἀπόφαση, νὰ ζητήσῃ τὴν ἀναθεώρηση μιᾶς δίκης. Τὸ πνευματικὸ στοιχεῖο βρίσκεται στοὺς δρόμους, στὰ πανηγύρια, στὶς ἀγορές, στὰ δικαστήρια καὶ στὸ σῆμερα.

«Ἐτεῖ διαλέγοντας τὴν ἰδιωτεία τῆς ἐποχῆς μας, φτάνουμε τελικὰ στὸ αἰώνιο καὶ, ἀκριβῶς, ἡ προσπάθειά μας σὰν συγγραφέων εἶναι νὰ δείξουμε τὶς ἀξίες τῆς αἰωνιότητας ποὺ διακυβεύονται σ' αὐτὲς τὶς κοινωνικὲς ἢ πολιτικὲς συζητήσεις καὶ διαμάχες.»⁶

Ἄσκησις τοῦ συγγραφέως πρέπει νὰ συλλάβῃ τὴν ἐπείγουσα φύση τῶν προβλημάτων τοῦ καιροῦ του γιὰ νὰ μπόρῃ νὰ δημιουργήσῃ καλλιτεχνικά. Αὐτὸ ποὺ ὁ Σάρτρ προσπαθεῖ νὰ τονίσῃ εἶναι ἡ ἀπόλυτη ἀξία τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς στιγμῆς, τοῦ ἀτόμου μέσα στὴ στιγμή, καὶ οἱ ὅλες οἱ στιγμὲς ἀπὸ τὸ ἴδιο ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα.⁷ Οἱ αἰώνιες ἀπορίες φανερώνονται στὸν ἄνθρωπο μὲ συγκεκριμένα χρονικὰ σχήματα. Μόνο ἡ συνειδητὴ καὶ παθιασμένη τοποθέτησή του γιὰ τῆς δίνει νόημα.

«Εκεῖνος ποὺ γράφει γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τὴν ἐποχὴ του εἶναι ὁ μόνος συγγραφεὺς ποὺ γράφει γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ γιὰ ὅλες τὶς ἐποχές.»⁸

Ἡ σωτηρία ἐπιτελεῖται ἐπὶ γῆς, ἀνήκει στὸν οἰκουμενικὸ ἄνθρωπο καὶ διενεργεῖται διὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ τέχνη εἶναι διάνοηση πάνω στὴ ζωὴ καὶ ὄχι πάνω στὸ θάνατο. Ὅμως ἡ τιμιότητα καὶ ἡ συνείδηση τῆς κοινωνικῆς του εὐθύνης ἐξαναγκάζει τὸν ὑπαρξιστὴ συγγραφεὺ νὰ παραδεχθῇ ὅτι εἶναι δυνατό νὰ δρᾷ μὲ λανθασμένο τρόπο. «Ἀλλὰ ἀφοῦ γιὰ μᾶς τὸ γράψιμο εἶναι ἕνα ἔγχειρμα, ἀφοῦ οἱ συγγραφεῖς εἶναι ζωντανοὶ προτοῦ πεθάνουν, ἀφοῦ σκεπτόμαστε πὼς πρέπει νὰ ἐπιδιώκουμε τὸν ὀρθὸ λόγο στὰ βιβλία μας καὶ ἂν ἀκόμα οἱ αἰῶνες μᾶς διαφεύσουν ἐκ τῶν ὑστέρων, αὐτὸ δὲν εἶναι λόγος γιὰ νὰ μᾶς δώσουν ἄδικο ἐκ τῶν προτέρων.»⁹ Ὁ συγγραφεὺς μάταια θὰ προσπαθῇ νὰ γίνῃ ἱστορικὸς τοῦ ἑαυτοῦ του. Ὁ ἴδιος

1. Jean Paul Sartre, *Τί εἶναι ἡ λογοτεχνία*. Μετάφρ. Μαρίας Ἀθανασίου, Ἐκδόσεις 70, Ἀθῶνα 1971, σελ. 32.

2. *Ibid.*, σελ. 65.

3. Maxwell Adereth, *Commitment in Modern French Literature: A Brief Study of «Literature Engagée» in the Works of Péguy, Aragon and Sartre* (London, 1967), σελ. 118.

4. Jean Paul Sartre, *Τί εἶναι ἡ λογοτεχνία*, σελ. 196.

5. Jean Paul Sartre, *Καταστάσεις*, σελ. 216.

6. *Ibid.*, σελ. 221.

7. Iris Murdoch, *Sartre, Romantic Rationalist* (London, 1955), σελ. 81.

8. Bernard Shaw, *Prefaces: The Sanity of Art*, σελ. 764.

9. Jean Paul Sartre, *Τί εἶναι ἡ λογοτεχνία*, σελ. 47.

ο ιστορικός δεν παύει να είναι ένα ιστορικό πρόσωπο. Είναι αρκετό αν ο καθένας κάνει τη δική του ιστορία κάθε μέρα, διαλογοντάς από όλες τις δυνατότητες εκείνη που την κάθε στιγμή του φαίνεται ή καλύτερη. Δεν είναι δυνατό να βρίσκεται κανείς και μέσα και έξω από την εποχή του ταυτόχρονα. Ωστόσο, ο Σάρτρ έχει συνείδηση ότι η στράτευση στη λογοτεχνία δεν θάπρεπε να μās κάνει να ξεχνάμε τη λογοτεχνία ως λογοτεχνία. Αντίθετα, μόνο η αισθητική γοητεία ενός λογοτεχνικού έργου το διατηρεί, όταν πιά η κοινωνική του λειτουργικότητα έχει χάσει την επικαιρότητα και τη σχετικότητά της. Άλλωστε, σύμφωνα με τὰ λόγια του Μπέρναρντ Σω:

«Αυτός που δεν έχει τίποτα να πει, δεν έχει και ύφος και δεν γίνεται να έχει. Αυτός όμως που έχει κάτι να πει, θα φτάσει ως εκεί που το βάρος της πεποίθησής του θα τον παρασύρει.»¹

Έτσι η στράτευση εμφανίζεται σαν μιὰ ανανέωση της λογοτεχνίας με μετάγγιση νέου αίματος. Ο νεωτερισμός των προβλημάτων με τὰ οποία ασχολείται η στρατευμένη λογοτεχνία εισάγει νέες τεχνολογίες. Στη *Ναυτία*, παραδείγματος χάριν, ο Roquentin αφηγείται τις καθημερινές του εμπειρίες στον ένεστώτα, προσπαθώντας έτσι να εκφράσει την άσημαντότητα της περιπέτειας και της ζωής τη στιγμή που το άτομο τη ζει και όχι όταν έχει γίνει πιά μιὰ ιστορία, που τη διηγείται με την προοπτική που δημιουργεί ή πάροδος του χρόνου.

Σε μιὰ κριτική έκτιμηση του *Σέγον* του Καμύ, ο Σάρτρ επισημαίνει τον τρόπο με τον οποίο το θέμα επηρεάζει το συγγραφέα στην επιλογή της τεχνικής. Παραδείγματος χάριν, όλες οι προτάσεις του βιβλίου του Καμύ είναι ισότιμες, όπως ακριβώς και όλες οι εμπειρίες του παράλογο ανθρώπου είναι ισόβαρες. Η κατάργηση του διαλόγου και η απόδοσή του σε πλάγιο λόγο υποδηλώνει την προσαρμογή της τεχνολογίας στο περιεχόμενο του βιβλίου. Ο Καμύ διάλεξε, ανάμεσα σ' όλα τὰ όργανα που είχε στη διάθεσή του, εκείνο που φαινόταν τὸ πιὸ προσαρμοσμένο και κατάλληλο γιὰ τὸ σκοπό του: τὴν «ἀμερικανική τεχνική», όπως τὴν ἀποκαλεί ο Σάρτρ, και τὴν ὁποία πιθανὸν δὲν θὰ ξαναχρησιμοποιούσε στὰ μελλοντικά του ἔργα.

Η επιλογή θέματος ἀπὸ τὸ συγγραφέα καθορίζει τὸ κοινὸ του, καί, ἀντίστοιχα, ἡ ἐπιλογή τοῦ κοινοῦ τὸ ὁποιο θέλει να ἀγγίξει ο συγγραφέας θὰ καθορίσει τὴν ἐπιλογή τοῦ θεματοῦς του. Ὁ Σάρτρ θέλει νὰ μιλήσει στὸ πλατύτερο δυνατό κοινὸ, καί γι' αὐτὸ ἀντιμετωπίζει δυσκολία στὸ νὰ κάνει ἐκείνους «ποὺ στεροφῶνται χρόνου ἢ παιδείας ἢ ποὺ δὲν βλέπουν τὴν ἀνάγκη, νὰ τὸν προσέξουν».² Αὐτὸ δὲν

πρέπει νὰ ἀποθαρρύνει τὸ συγγραφέα καί νὰ τὸν κάνει νὰ ἀποσυρθεῖ καί πάλι στὸ ἐρημητήριό του. Ὁ συγγραφέας δὲν πρέπει νὰ σκεφτῇ ἢ νὰ προσποιηθῇ ὅτι εἶναι ὑπὲρ τῆς ἐποχῆς του καί νὰ ζητήσῃ καταφύγιο στὴ φιλοσοφία τῆς Τέχνης γιὰ τὴν Τέχνη.

Αὐτὴ τὴ θεωρία τὴν πρεσβεύει μιὰ μικρὴ ἀριστοκρατία ἀπὸ «ἐστέτ» ἀφιερωμένη σὲ μιὰ περιορισμένη σφαῖρα καλλιτεχνικῶν ἐνδιαφερόντων, ποὺ ἔχουν τὴν τάση νὰ ξεχωρίζουν ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καί νὰ ἀπομακρύνονται ἀπ' αὐτήν. Τότε ὁ συγγραφέας καί τὸ περιορισμένο του κοινὸ βγαίνουν ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη μοῖρα τους καί τὴ χρονικότητά τους, μεταμορφώνονται σὲ ἀλᾶξονικούς παρατηρητὲς τῆς ἀνθρωπότητας καί νοιώθουν περιφρόνηση γιὰ τὴ «μικρὴ καί τὴ μικρότητα τῆς». Αὐτὴ ἡ ἔλιτ τῶν ἐξευγενισμένων «bellettrists», ποὺ δημιουργοὺν ἀξίες καί ἔργα σὰν «βοῦδες τοῦ πάπα», ἀντὶ νὰ ὑψώσουν τὸ ἐπίπεδο τῆς κοινωνίας, αὐξάνουν τὸ βαθμὸ τῆς ἄγνοιας καί τῆς πνευματικῆς τῆς πενιχρότητας. Ὁ συγγραφέας πρέπει νὰ ἔχει στὸ νοῦ του ὅτι δὲν θὰ ξεπεράσῃ τὴν ἐποχὴ τοῦ «ξεφεύγοντας ἀπ' αὐτήν, ἀλλὰ μόνο ἀφοῦ τὴν ἀδράξῃ με σκοπὸ νὰ τὴν ἀλλάξῃ», καί ὅτι γράφει γιὰ ὅλους καί μὲ ὅλους, ἐφ' ὅσον τὸ πρόβλημα ποὺ προσπαθεῖ νὰ ἐπιλύσῃ χρησιμοποιώντας τὴν ἱκανότητά του εἶναι πρόβλημα ὅλων.

Απὸ ἐκεῖ προκύπτει τὸ δίλημμα ποὺ ἀντιμετωπίζουν ὅλοι οἱ συγγραφεῖς, καί κυρίως οἱ ὑπαρξιστές: Θὰ προτιμοῦσαν νὰ ἔχουν γιὰ κοινὸ μιὰ μᾶζα ἀπὸ ἀμόρφωτους ἢ ἓνα μορφωμένο ἀστέ; Ὁ Σάρτρ βρίσκει τὴ λύση τοῦ στὴ δημιουργία ἐνὸς μεσολαβητῆ ἀνάμεσα στὸν ἀναγνώστη καί τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο: τὸν ὑπαρξιστὴ κριτικὸ. Ἡ λειτουργία τοῦ τελευταίου περιλαμβάνει τὰ ἀκόλουθα στάδια: πρέπει νὰ ἀπαγκιστρωθῇ ἀπὸ τὴν ιστορικότητα του, νὰ μελετήσῃ τὸ ιστορικὸ πλαίσιο τοῦ συγγραφέα τοῦ ὁποίου τὸ ἔργο κρίνει, ἢ τουλάχιστον τὰ ιστορικά δεδομένα ποὺ ὑπεισχύουνται στὴ δομὴ τοῦ φανταστικοῦ ἀντικειμένου.³ Πρέπει νὰ ἀναλύσῃ τὴν ὕψη καί τὴ δομὴ τοῦ ἔργου ἔτσι, ὥστε νὰ φανερώσῃ τὸν τρόπο με τὸν ὁποῖο τὸ ἔργο ἀποκαλύπτει τὴν ἐσωτερικὴ δομὴ τοῦ κόσμου, τῆς κοινωνίας ἢ τῆς συνείδησης. Αὐτὴ τὴν τακτικὴ ἀκολουθεῖ ὁ Roquentin στὴ *Ναυτία*, στὴ μελέτῃ ποὺ κάνει πάνω στὴ ζωὴ τοῦ μαρκησίου De Rollebon. Ἀποσύρεται λοιπὸν σὲ μιὰ μικρὴ ἐπαρχιακὴ πόλη καί φυτοζωεῖ στὸ περιθώριο τῆς ζωῆς, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ δανείσῃ ὑπαρξὴ στὸν Rollebon καί νὰ διευσχύνῃ τὴν ἀληθινὴ του προσωπικότητα.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ λαϊκὴ εἰσαισθησιὰ δημιουργεῖ τὰ σχήματά της σ' ὅλες τὶς τέχνες, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει τὴ δημιουργία ἐνὸς μεγάλου χάσματος ἀνάμεσα στὴν «πόδα» καί στὴν παραδοσιακὴ κουλτούρα. Εἶναι μήπως ἡ κουλτούρα «πὸς» τὸ

1. Bernard Shaw, *Prefaces: Man and Superman*, σελ. 165.
2. Blackmuir, *Language as Gesture*, σελ. 401.

3. Kaelin, *An Existentialist Aesthetic*, σελ. 119.

τίμημα που πρέπει να πληρώσουμε για τη δημοκρατία; Και είναι άραγε το μόνο είδος κυλτοούρας που μπορεί κανείς να περιμένη από τις πλατειές μάζες; Ή ως ποιο σημείο πρέπει να διαστρεβλωθούν και να εκλαϊκευτούν τα λογοτεχνικά έργα για να αγγίξουν και έφηρεάσουν ένα πλατύτερο κοινό; Ο Σάρτρ προτείνει την εκπαίδευση του κοινού και τη διαμόρφωση της αισθητικής, μεταφυσικής και ήθικής του κρίσης με τη μεσολάβηση του υπαρξιστή κριτικού και των έργων των υπαρξιστών. 'Αντί να χαμηλώσει το επίπεδο του ο συγγραφέας πρέπει να κάνει το κοινό του να αντίληφθι τις ανάγκες του και να το διαπλάσει έτσι, που να νοιώσει την ανάγκη να διαβάσει.

'Αλλά μ' αυτό τον τρόπο, ο συγγραφέας φτάνει στο πρόβλημα που παρουσιάζει ή επιλογή του τι είναι διδακτικό και τι βλαβερό για την πνευματική εξέλιξη των μαζών. Καί όταν μεσολαβήση το Κράτος επιβάλλοντας στο συγγραφέα την κλίμακα των θεμάτων του και περιορίζοντας την ελευθερία του με τη λογοκρισία, ή λογοτεχνία εκφυλίζεται και γίνεται προπαγάνδα και στείρα έκφραση. Ήδη στον Πλάτωνα, ο ποιητής έπρεπε να πεισθι και, αν δεν έφτανε ή πειθό, να αναγκασθι να περιγράψι με τούς ρυθμούς του τις κινήσεις και με τις αρμονίες του τούς σκοπούς ανθρώπων έγκρατων, γενναίων και καλών καθ' όλα, και έτσι να συνθέσι ποιήματα σωστά. Αύτη ή άνωμειξη της πολιτείας στη λογοτεχνική έκφραση του συγγραφέα δεν άπχει πολύ από τις αποφάσεις του Zhdanov: «Η άληθεια πρέπει να ένωθι με τον ιστορικό και συγκεκριμένο χαρακτήρα της αναπαράστασης με σκοπό την ιδεολογική μεταμόρφωση και εκπαίδευση των έργατων σύμφωνα με το πνεύμα του Σοσιαλισμού».¹

Έτσι ή τέχνη υποβιβάζεται στη μαζική παραγωγή «θετικών ήρώων». Τό έργο τέχνης, αντί να είναι αυτοσκοπός, γίνεται μέσο για τη διάδοση πολιτικών ιδεολογιών, και οι συγγραφείς, αντί να καλλιεργούν την άτομική κρίση στις μάζες, αναγκάζονται να τούς προσφέρουν πνευματική τροφή που άρμόζει μόνο σε παιδιά ή σε πνευματικά καθυστερημένους. 'Αλλά αύτη ή α priori λογοκρισία έν δομάτι της κοινωνίας μέ σκοπό να γίνι έλεγχος στη συμπεριφορά της δεν γινόταν να μήν προκαλέσει την έντονη αντίδραση του Σάρτρ. Στόν *Καλλιτέχνη και τη Συνειδήσή του* γράφι πώς οι κομμουνισται μουσικοί, που υπόγραψαν τό Μανιφέστο της Πράγας, έδελον ό καλλιτέχνης να περιορισθι ώστε να είναι ένα αντικείμενο της κοινωνίας και να ύμνι τό σοβιετικό κόσμο, όπως ό Χάινδ ύμνουσε τη θεία Δημοσύργια. Ο Σάρτρ γράφι πώς ζητούν το καλλιτέχνη άπλως να αντιγράψι την πραγματικότητα χωρίς να την ξεπερνά έρευνώντας νέα πεδία, αλλά να στήνι ένα παράδειγμα πρός μίμηση

στο κοινό του, ένα παράδειγμα ύποταγής στο κατεστημένο. 'Αλλά ή τέχνη δεν γίνεται να κρυσταλλωθι σε μία σταθερή μορφή για να τεθι στην ύπηρεσία 'Υψηλών Ίδεών. Η λογοτεχνία είναι και πρέπει να είναι μία έκφραση της ελευθερίας και μία έκκληση για ελευθερία.

«Κατ' αυτό τον τρόπο, και αν ακόμα είναι συγγραφέας δοκιμών, λιβελλογράφος, σατιρικός ή μυθιστοριογράφος και αν μιλάει μόνο γι' άτομικά του πάθη ή και αν επιτίθεται ένάντια στο σύστημα διακυβερνήσεως, ό συγγραφέας, άνθρωπος έλευθερος, που άπευθύνεται σ' έλευθερούς ανθρώπους, δεν έχει παρά μόνο ένα θέμα, την ελευθερίαν».²

Η στρατευμένη λογοτεχνία άπαιτεί μίαν έκφραση που βασίζεται στη διαυγή αντίληψη των γεγονότων και όχι στη διαστρέβλωση, όποιοδήποτε σκοπό και αν έξυπηρετεί. Είναι άλήθεια ότι όταν από την περιοχή της σκέψης περνάμε στην περιοχή της πράξης, κάθε θετική πράξη είναι «βρώμικη» μέ την έννοια ότι επηρεάζεται από τα ίδια τα σφάλματα που έχει για στόχο να θεραπεύσει.³ 'Αλλά ως ποιο σημείο μπορεί κανείς να συγκατατεθι στη βρωμία; Βασική άρχη της στρατευμένης λογοτεχνίας είναι τό γεγονός ότι κανένα έργο τέχνης δεν μπορεί να άποφύγι την τοποθέτηση και ότι τό βασικό πρόβλημα είναι να παραμείνι κανείς όσο πιο τίμιος μπορεί άποφασίζοντας σε ποιο στρατόπεδο θά ταχθι. Καί ό Σάρτρ εύθύς μετά τον πόλεμο είχε έκφρασει την πίστη του ότι τό πεπρωμένο της λογοτεχνίας ήταν συνδεδεμένο με τό πεπρωμένο της άρξαζόμενης τάξης και ότι ό σοσιαλισμός ήταν ή μόνη της διέξοδος. Μόνο μέ τόν σοσιαλισμό θά γινόταν ή ανθρωπότητα να φτάσι σ' ένα επίπεδο «άταξικής κοινωνίας», γιατί «μέσα σε μία άταξική κοινωνία που ή έσωτερική της δομή θά ήταν ή διαρκής επανάσταση, ό συγγραφέας θά μπορούσε να είναι μεσολαβητής για όλους, και ή άμφισβήτησή του θά μπορούσε να προηγηται ή να συνοδεύι τις αλλαγές που γίνονται».⁴

Ο Σάρτρ προσπάθησε να παραμείνι πιστός στην τοποθέτησή του στόν Κομμουνισμό όσον καιρό του ήταν δυνατό, αλλά ή ρωσική εισβολή στην Ούγγαρία τόν έκανε να «προβληματισθι». Έπρεπε ή να δεχθι να «βρωμίσι τά χέρια του και τη συνείδησή του» σαν έλευθερος συγγραφέας ή να έγκαταλείψι τό Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα. Η τιμωρητά του και τό έντονο αίσθημα κοινωνικής ευθύνης που είχε του επέβαλαν τό δεύτερο.

Από τότε ή στάση του άπάναντι στους κομμουνιστές ύπήρξε φιλική αλλά κριτική. Είναι άνεξάρτητος ή, όπως προτιμά να λει, είναι μάλλον ένας «νεκροθάφτης παρά ένας κομμουνιστικός λακές».

2. Sartre, *Τι είναι ή λογοτεχνία*, σελ. 81.

3. Adereeth, *Commitment in Modern French Literature*, σελ. 163.

4. Sartre, *Τι είναι ή λογοτεχνία*, σελ. 104.

1. Sartre, *The Artist and His Conscience*, σελ. 223.

Ὁ πρῶν συνεργάτης του στοὺς *Σύγχρονους Καιροὺς* Jacques Merleau Ponty τὸν ἀπεκάλεσε «μανδαρῖνο τῆς ἀριστερᾶς» καὶ κατέκρινε τὴ στάση του ὡς οὐτοπιστική.

«Τὸ συμπέρασμα τοῦ Σάρτρ δὲν εἶναι πιά ἡ καθαρὴ πράξη ἀλλὰ ἡ καθαρὴ πράξη θεωρημένη ἀπὸ κάποια ἀπόσταση, μὲ ἄλλα λόγια, ἡ συμπάθεια.»¹

Σύμφωνα μὲ τὸν Merleau Ponty, «λογοτεχνία καὶ πολιτικὴ εἶναι δύο ξέχωρες δραστηριότητες, καὶ ὁποῖος κρίνει διαφορετικὰ πρέπει νὰ ζῇ σ' ἓνα κόσμον ὅπου τὰ πάντα εἶναι νόημα, καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ λογοτεχνία· μὲ ἄλλα λόγια πρέπει κανεὶς νὰ εἶναι συγγραφέας. Ἡ λογοτεχνία καὶ ἡ πολιτικὴ εἶναι πραγματικὰ ἐνωμένες μεταξὺ τους καὶ μὲ τὰ ἰδιαίτερα γεγονότα τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ μὲ διαφορετικὸ τρόπο, σὰν δύο ἀποκλίνουσες θεωρήσεις πάνω σὲ μιὰ μοναδικὴ συμβολικὴ ζωὴ ἢ ἱστορία.»²

Δὲν γίνεται νὰ συμπάσχει κανεὶς μ' ἓνα πολιτικὸν κόμμα καὶ νὰ μὴν ἐνταχθῇ σ' αὐτό. Ἄν ἡ συμπάθεια εἶναι μιὰ καθαρὰ πολιτικὴ πράξη, τότε δὲν εἶναι πράξη καθόλου.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ἀκόμα ὁ Σάρτρ βρίσκεται στὴ δυσάρεστη θέση νὰ εἶναι ἀναγκασμένος νὰ ἀρνηθῇ τὴν ἐνταξὴ σ' ἓνα πολιτικὸν κόμμα. Ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ θέση του δὲν εἶναι οὔτε ὀλότελα συνεπής, οὔτε ἄνετη, ἀλλὰ πιστεύει ὅτι εἶναι ἡ μόνη ποὺ τοῦ εἶναι ἀνοικτὴ γιὰ τὴν ὥρα. Στὶς *Λέξεις* δηλώνει τὴν ἀπόφασή του νὰ παραμείνῃ πιστὸς στὴ λογοτεχνία καὶ στὴν ἀνθρωπότητα «μέχρις ἐσχάτων».

«Γράφω, θὰ γράφω βιβλία» χρειάζονται. Ὅπως καὶ νὰ τὸ κάνουμε σὲ κάτι χρησιμεύουν. Ἡ κουλτοῦρα δὲν σώζει τίποτα καὶ κανένα, δὲν δικαιώνει. Ὡστόσο, εἶναι ἓνα προῖόν τοῦ ἀνθρώπου: προβάλλεται πάνω της, ἀναγνωρίζει σ' αὐτὴν τὸν ἑαυτό του· μονάχα αὐτὸς ὁ κριτικὸς καθρέφτης τοῦ προσφέρει τὴν εἰκόνα του.»³

Καὶ θὰ μπορούσαμε νὰ συμπληρώσουμε χρησιμοποιώντας τὰ λόγια του στὸ βιβλίο του *Τί εἶναι Λογοτεχνία*:

«Ὁ κόσμος μπορεῖ νὰ τὰ βγάλῃ μιὰ χαρὰ πέρα χωρὶς τὴ λογοτεχνία. Ἀλλὰ θάταν ἀκόμα καλύτερα χωρὶς τὸν ἄνθρωπο.»⁴

1. Jacques Merleau Ponty, *Les Aventures de la Raison Dialectique* (Paris, 1955), σελ. 221.

2. *Ibid.*, σελ. 271.

3. Jean Paul Sartre, *Οἱ λέξεις*. Μετάφρ. Κ. Σταματίου, Ἔκδ. Ι. Α. Ἀρσενίδου, Ἀθήνα 1965, σελ. 282.

4. Sartre, *Τί εἶναι ἡ λογοτεχνία*, σελ. 220.